Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu, gözümüzden gönlümüze aktı…

*Yalçın Çakmak**

Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'nu yakalandığı menhus rahatsızlığından ötürü ne yazık ki 25 Aralık 2024 tarihinde kaybettik. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde, lisanstan doktora öğrenimime değin gerek öğrencisi gerekse bölüm araştırma görevlisi olarak geçirdiğim süre boyunca sürdürdüğümüz teşrîk-i mesâimiz ile bütün öğrencileri ve meslektaşları nazarında bıraktığı güzel anıları ve hoş sadâsından herkes gibi ben de nasibime düşeni aldım. Bu bakımdan meslektaşı olmaktan büyük bir kıvanç duyduğum Seyitdanlıoğlu'nun bizlerde bıraktığı intibanın, lisans öğrencilik dönemlerinde bir "hoca-baba", yüksek lisans ve bilhassa doktora süreçlerindeyse "hoca-dosta" evrildiğini belirtmek isterim. Bunda bilhassa, hocamızın, bütün bir öğrencilik dönemimizde, belirli bir hadiseyi anlatırken nev-i şahsına münhasır üslubuyla, "ciddiyet ile nüktedanlık" arasında ifade bulan öğretici yönünün büyük bir etkisi olmuştur. Bu öylesine bir öğreticilikti ki, öğrenciye sadece yalın bir tarih anlatısı sunmakla kalmayıp, anlatılan hadise ya da tarihsel vakayı kendine özgü bir yöntemle yıllarca akıllardan çıkmayacak bir şekilde bilinçlerimize ve hafızamıza nakşetmekte sergilediği bir ustalıktı. Bu nedenle kendisi de bir yakınçağ tarihçisi olan kıymetli hocamızı şimdi geriye doğru bir Osmanlı karakterine benzettiğimde aklıma öncelikle diplomatik zekasını nüktedanlığı ile birleştiren Fuad Paşa geliyor. Ki bu hususta rahmetli hocamızın, Âli Paşa gibi Tanzimat döneminin bu önemli devlet adamına yönelik sevgisi ve zikrettiği anekdotlar da ziyadesiyle fazladır.

* Munzur Üniversitesi.

Mehmet Seyitdanlıoğlu, çalışma konusu olan Tanzimat dönemine ışık tutarken, sadece didik didik ettiği dönemin arşivlerini solumakla yetinmedi. Çünkü onun bilimsel kimliğinin de yansıdığı mizacını inşa eden temel motivasyon, metodolojik bir tarih felsefesiyle çalıştığı dönemin ruhunu solumaktı. Bu bakımdan yaptığı da bir nevi, Paul Ricoeur'ün ünlü eserinde (*Hafıza, Tarih, Unutuş*) vurguladığı üzere, "ölümün bir unutma değil de hatırlamanın yeniden düzenlenmesi" olduğuna ışık tutmasıdır. Bu yönüyle hocamızın dâr-ı bekâya irtihâliyle geride bıraktığı eserlerinin de biz öğrencileri ve bilim dünyasına bu hatırlatmayı diri tutan bir sorumluluk yüklediğini belirtmek yerinde olur.

Merhum hocamız, Osmanlı Tanzimat dönemi ve kurumlarını incelerken kaynaklara vukufiyetinin yanısıra ciddi bir arşivcilik örneği de sergiledi. Tabii bu, çalışma ve ilgi alanının sadece 19. yüzyılla sınırlı kaldığı manasına gelmiyor. Çünkü Tanzimat denilen süreç nasıl ki bugüne kalan etkilerini hala tartıştığımız, Osmanlı yakınçağında adeta bir re-organizasyonduysa, bizzat bu sürecin paltosundan çıkarak 20. yüzyıla devrolunan zihniyet ve pratik dünya da elbette göz ardı edilemezdi; hocamız da öyle yaptı. O nedenledir ki bu meşakkatli uğraşısında, kendinin de sohbetlerine sürekli konu olan, Cağaloğlu'nda, Osmanlı döneminde sadrazamların konaklarına açılan "Bâbıâli Yokuşu"nun tarihsel panoraması hiç eksik olmazdı. Ayrıca sadece söz konusu devlet kurumları değil, tarih sahnesinde yerini alan "Havadis Borsası" olarak da anılan "İhsan Kıraathanesi'nden" tutun da "Sucu Kosti'nin Kahvehanesi" nâm-ı diğer "Kara Gün Dostu" ve Meserret Kıraathanesi yani "Ajans Meserret" gibi kamusal mekanlar da sohbetlerinde sık sık yer bulurdu. Çünkü Seyitdanlıoğlu için bu mekanları barındıran yokuş, Pierre Nora'nın *lieux de mémoire* kavramıyla ifade ettiği gibi, sadece bir alan değil, hafızanın kristalleşip simgeleştiği bir mekândı.

***

Mehmet Seyitdanlıoğlu'nun bilim camiasına kazandırdığı kıymetli çalışmaları elbette pek fazladır. Bir ömre sığdırdığı bu kıymetli çalışmaların belli başlılarından bahsedilecek olsa, bunların başında hiç kuşkusuz ki Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Afet İnan Araştırma ödülüne layık görülen *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)* başlıklı eseri gelir. Hocanın çalışmasına konu olan ve Mustafa Reşid Paşa'nın çabalarıyla kurulan bu meclis, Tanzimat dönemi reformlarının kanun ve nizamnamelerini hazırlamakla beraber, gerçekleştirilen bu çalışmaların uygulanıp-uygulanmadığını da denetleme yetkisine sahipti.

Seyitdanlıoğlu'nun bu hacimli çalışması, bu yasama meclisinin kuruluşu, bürokratik yapısı, yetkileri ve işleyişiyle, geçirdiği değişim dönüşümün tüm detaylarını sunar. İşte tam da bu çerçevede, Meclis-i Vâlâ'yı iç işleyişiyle beraber Tanzimat döneminin önemli bir Osmanlı kurumu olarak görürken, bir yandan da dönemin bedenine adeta ruh üfleyen bir dinamo işlevi yüklendiğini tüm detaylarıyla ortaya sermiştir. Bu da Tanzimat öncesine tekabül eden Divân-ı Hümâyûn ve Meclis-i Meşveret ile kıyaslandığında, Osmanlı modernleşmesi bağlamında, bu tarih içerisinde bir ilk olduğunu göstermiştir. Ona bu özelliğini kazandıran da 19. yüzyılda dünya çapında yaşanan değişime ayak uydurmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu'nun uygulamaya koyduğu Tanzimat reformlarının tatbiki için oynadığı öncülüğü ve zaruri rolüydü. O bakımdan, Tanzimat döneminin merkezileşme ve devlet aygıtını güçlendirmeye yönelik, her biri alanında yetkin bir bürokrasi kurma amacının ilk adımlarından olup, henüz II. Mahmud döneminden itibaren uygulamaya konulmak istenilen devletin merkezi teşkilatında yapılması düşünülerek dikilen bir fidanın, Mahmud sonrasındaki "ilk verimli meyvesiydi" de denilebilir. Bunda hiç şüphesiz ki iç işleyişinde, her biri alanının uzmanı olan kadroların karar sürecindeki katılımcı rolleriyle birlikte yine karar alma süreçlerinde makam farklılığını canlı tutan "demokratik" ruhunun etkisi de vardı.

Meclis-i Vâlâ, yine Tanzimat döneminin bir ürünü olup, 1854 yılında kurulan Meclis-i Âlî-i Tanzimat ile 1861 yılında birleştirilip "Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye" adını aldı. Sağlanan bu birlikteliğin beklenilen faydayı daha iyi sağlayacağı düşünülmüş olacak ki bu kez de 1868 yılında "Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye" ve "Şûrâ-yı Devlet" olarak ikiye ayrıldı. Söz konusu sürecin sonunda Şûrâ-yı Devlet'in açılışına evrilmesi de Meclis-i Vâlâ'nın kuruluşundan itibaren geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümün son aşamasıdır. Bu ayrılıkla amaçlanan; yargı, yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması olup, sonrasındaki tarihimizi de yakından ilgilendirecek "kuvvetler ayrılığı" ilkesinin temellerini atmaktı.

İşte, Seyitdanlıoğlu, söz konusu çalışmasıyla, adeta bir "ouroboros" gibi ve olumlu manada kendi varlığından beslenen Tanzimat'ın kurucu ruhunun Meclis-i Vâlâ ile nasıl tecrübe ve tatbik edildiğinin detaylarına bu şekilde kapı araladı. Bu bakımdan, kendi ifadeleriyle, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye dair dile getirdiği şu değerlendirmeleri bahse konu meclisin Tanzimat dönemindeki serencamını ziyadesiyle açıklayıcı bir özet ortaya koyar:

> Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, 24 Mart 1838'de kuruluşundan itibaren 1876'da I. Meşrutiyetin ilân edildiği tarihe kadar yaklaşık otuz yedi yıl süren ve bugün

> adına "Tanzimat Dönemi" dediğimiz evreye hemen her yönüyle, yani siyasî, ekonomik ve kültürel açılardan damgasını vurmuş bir kurum olmuştur. Gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim sistemi içerisindeki merkezî konumu ve yetkileri, gerekse uygulamaları ile Gülhâne Hatt-ı Hümâyûn'u da dediğimiz Tanzimat Fermanı'yla girişilen bütün reform hareketlerinin her bakımdan hazırlayıcısı ve yürütücüsü olmuştur. Başka bir deyişle, Tanzimat reformlarının laboratuvarı veya mutfağı Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'dir. Bu bakımdan onun başarısı Tanzimat'ın başarısı, başarısızlığı ise Tanzimat'ın başarısızlığı olmuştur denilebilir.

Netice olarak Meclis-i Vâlâ'nın, kuruluşuyla beraber zaman içerisinde geçirdiği tüm bu değişime rağmen, yine merhum hocamızın belirttiği gibi "adeta Tanzimatçı yetiştiren bir akademi gibi işlev görüp", dönemin tüm yöneticilerinin, üyeleri olmakla edindikleri tecrübe ve deneyimler ışığında "Tanzimat'ın ihtiyaç duyduğu yeni ve modern Osmanlı üst bürokrasisinin" yetişmesine kaynaklık ettiği aşikardır. Benzer bir durum, "I. Meşrutiyet ile imparatorluğun içerisine girdiği anayasal parlamenter yönetim[in] Meclis-i Vâlâ'nın bıraktığı miras üzerine kurul"duğu tespiti için de geçerlidir.

Tanzimat döneminin en önemli, merkezî kurumu, meclisi olarak Meclis-i Vâlâ'nın kıymetini, detaylı bir şekilde ortaya koyan Seyitdanlıoğlu'nun söz konusu dönem ve alanına dair başucu eseri sayılacak bir diğer çalışması da merhum tarihçilerimizden Prof. Dr. Halil İnalcık'la beraber editörlüğünü üstlendikleri *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* başlıklı derlemeleridir. Hiç şüphesiz ki bu esere de kıymet kazandıran, her biri alanının çok kıymetli çalışmalarına imza atan bilim insanlarının katkılarından mürekkep ve bütün bir Tanzimat sürecini birçok veçhesiyle (Osmanlı ideolojisi, diplomasisi, ekonomisi, sanayisi ile beraber devlet ve toplum yapısının zihniyet ve pratik dünyadaki yansımaları gibi) ele alan önemli başlıklara yer vermesidir.

Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'nun Tanzimat döneminin ruhuna vâkıf olmaya yönelik bilimsel merakları elbette sadece bu katkılarıyla sınırlı kalmadı. Bu bakımdan O, yine dönemin yönetim tecrübeleri arasında yer alan ve daha öncesindeki idare tarzından farklı olarak sürecin modern doğasına uygun bir şekilde Tanzimat döneminde inşa edilen Osmanlı'daki modern belediyeciliğin doğuşuna işaret eden metinlerin yayımlanmasına da (*Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu*) önemli bir katkı sundu.

Merhum hocamızın bilhassa Tanzimat dönemi ve onun mirası üzerinden yükselen (diğer bir ifade ile paltosundan çıkan) geç dönem Osmanlı kurum ve

meclislerine yönelik yakın ilgisi, Tanzimat dönemiyle sınırlı değildi. Kendisinin entelektüel meraklarının ve sohbetlerinin de konusu olduğu gibi, Tanzimat'ı takip eden II. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki dönemlerine dair de özel ilgisi dikkat çekiciydi. Ki bu da esasında sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ile sınırlı kalmayıp, Cumhuriyet dönemine intikal eden süreklilik ve kopuşlara merak duymasının yolunu açtı. O bakımdan kendisi bir Yakınçağ Osmanlı tarihçisi olsa da *Türk Parlamento Tarihi* başlıklı iki ciltlik çalışmasıyla bu toprakların tarihinin bizzat kendi geleceğine devrettiği politik ve anayasal yolculuğunun farklı bir merhalesine işaret etmeyi de görev bildi. Bu açıdan Tanzimat Fermanı ile başlayan sürecin en nihayetinde TBMM'nin kuruluşu üzerindeki etkisine ve söz konusu meclisin tarihinde de özel bir zaman aralığına tekabül eden, 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin meydana getirdiği "Kurucu Meclis" ve akabinde nev zuhur yeni devlet kurumlarının (Anayasa Mahkemesi ve Devlet Planlama Teşkilatı gibi) doğuşuna yönelik vurgusu dikkat çekicidir.

Özet olarak, hakkında birçok övgüyü hak eden ve bizim bu yazıda sınırlı tuttuğumuz çalışmaları gerçekleştiren Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'nun hem bir talebesi hem de meslektaşı olarak hayatlarımızda yer almasından büyük bir mutluluk duyduğumu ifade etmek isterim. Bu vesileyle, sözümüzün başladığı yere dönersek, sayın hocamızın bütün bu yapıp-ettikleriyle genelde bilim, özeldeyse tarih camiasına bıraktığı çalışmalarıyla adını tarihin silinmez sayfalarına yazdırdığını ve yine Yunus'un tabiriyle "ölesi olmayan" ruhunun da Bektaşi nezaketinin ifadesiyle, "gözümüzden, gönlümüze akarak", güzel anılarıyla hep yaşayacağını not düşmek isterim.

Devri daim, rûh-ı revânı şâd u handân olsun…